

Janusz Bujak

Uniwersytet Szczeciński

ORCID: 0000-0001-8881-3134

Nauczanie papieża Franciszka o synodalności w kontekście współczesnej refleksji teologicznej i ekumenicznej

Abstrakt: Artykuł podejmuje temat eklezjologii Kościoła lokalnego i synodalności. Oba tematy są obecne w teologii katolickiej od czasów Soboru Watykańskiego, który położył fundament pod eklezjologię Kościoła lokalnego/partykularnego, kolegalność biskupów i synodalność. Eklezjologia ta w okresie posoborowym została rozwinięta zarówno na płaszczyźnie teoretycznej jak i praktycznej, nie brakuje jednak teologów, którzy uważają, że w czasie pontyfikatu Jana Pawła II nastąpił powrót do eklezjologii uniwersalistycznej, o czym miałyby świadczyć dokumenty publikowane przez Kurie Rzymską, a zwłaszcza *Communio in notio*.

Nauczanie papieża Franciszka na temat synodalności i konieczności wzmocnienia Kościoła na poziomie lokalnym i regionalnym wychodzi naprzeciw postulatam tych teologów, którzy uważają, że III rozdział Konstytucji *Lumen gentium* nie został dotąd we właściwy sposób wprowadzony w życie. Papież Franciszek podkreśla bowiem, że synodalność, to konstytutywny wymiar Kościoła, dlatego to, czego domaga się od nas Pan, w pewnym sensie jest już w całości zawarte w słowie „synod”.

Słowa kluczowe: katolicko-prawosławny dialog ekumeniczny, eklezjologia, papież Franciszek, Kościół lokalny, Sobór Watykański II, synodalność

Wprowadzenie

W dokumentach Soboru Watykańskiego II dominuje eklezjologia uniwersalistyczna, jednak w Konstytucji dogmatycznej o Kościele *Lumen gentium* można dostrzec również zaczątki teologii Kościoła lokalnego (por. *Sacrosanctum Concilium*, 11; *Lumen gentium*, 23; *Ad gentes*, 19–22; *Christus Dominus*, 11), który posiada swój fundament w misterium Trójcy Przenajświętszej, a jego natura

sakramentalna znajduje swój najpełniejszy wyraz w celebracji Eucharystii¹. Kościół jest i staje się coraz bardziej komunią poprzez Eucharystię, która ze swej istoty jest komunią². Jak podkreśla kard. Ratzinger, eklezjologia komunii stała się sercem doktryny o Kościele podanej na Soborze jako element nowy, a jednocześnie mający swe korzenie w początkach chrześcijaństwa³. Dzięki idei komunii/wspólnoty Sobór powrócił do takiego sposobu myślenia o Kościele i przeżywania go, jaki był obecny w pierwszym tysiącleciu chrześcijaństwa, co zawdzięczać można z pewnością także kontaktom z dziedzictwem teologicznym i liturgicznym Kościołów wschodnich oraz eklezjologii eucharystycznej N. Afanassieffa⁴. Zastugą Soboru jest bez wątpienia ponowne odkrycie Eucharystii jako sakramentu Kościoła i ukazanie związku istniejącego między tymi dwiema rzeczywistościami. Dzięki eklezjologii komunii Sobór Watykański II przywrócił sposób myślenia o Kościele i przeżywania go taki sposób, jaki był obecny na Wschodzie i Zachodzie w pierwszym tysiącleciu, kiedy to Kościoły lokalne żyły w komunii dzięki licznym więzom z Kościołem Rzymu jako punktem odniesienia⁵. Eklezjologia soborowa pomogła także chrześcijanom z innych Kościołów i wspólnot kościelnych zdać sobie sprawę, że Kościół katolicki to nie monolit, ale że realizuje się on

¹ Por. W. Kasper, „Kościół jako wspólnota”, 31–34; H. Petri, „Die römisch-katholische Kirche und Ökumene”, 142; H. Döring, „Die Wiederentdeckung der Ortskirche”, 251; G. Philips, *La Chiesa e il suo mistero*, 87.

² Por. J. Rigal, *L'ecclésiologie de communion*, 72–73.

³ Por. J. Ratzinger, „Eklezjologia Soboru Watykańskiego II”, 16–19; A. Cattaneo, *La Chiesa locale*, 11. Szwajcarski teolog przypomina, że według E. Lanne i H. Legrand na Soborze dokonana się „rewolucja kopernikańska” w eklezjologii, która polegała na tym, że Kościół lokalny przestał krążyć wokół Kościoła powszechnego, ale jeden Kościół Jezusa Chrystusa skupił się wokół Jezusa Chrystusa, który staje się obecny w każdej celebracji Kościoła lokalnego dzięki ciągłemu działaniu Ducha Świętego.

⁴ Por. B. Forte, *La Chiesa nell'Eucaristia*, 51–52; gdzie autor ukazuje wpływ teologów prawosławnych (N. Afanassieff, A. Schmemmann, J. Meyendorf) na eklezjologię Soboru Watykańskiego II. Według Forte, szczególnie istotną rolę odegrał na Soborze N. Afanassieff, zaproszony jako obserwator. Forte utrzymuje, że I Schemat *de Ecclesia* odsyła nas bezpośrednio do eklezjologii eucharystycznej i do dzieła Afanassieffa pt. *La Chiesa che presiede nell'amore*; także II i III, definitywne już Schematy *Lumen gentium*, zawierają echa eklezjologii rosyjskiego teologa.

⁵ Por. M. Hardt, „Papsttum und Ökumene”, 317.

także w Kościołach lokalnych/partykularnych zarządzanych przez ich biskupów⁶. Po Soborze Watykańskim II nastąpił rozwój eklezjologii Kościoła lokalnego dzięki takim teologom jak J. Ratzinger, G. Philips, Y. Congar i H. de Lubac⁷.

Drugim odkryciem Soboru Watykańskiego II oraz jego następstwem w okresie posoborowym była synodalność. W celu ponownego ożywienia praktyki synodalnej na poziomie Kościoła powszechnego papież Paweł VI ustanowił Synod Biskupów dla Kościoła powszechnego (18.11.1965) podlegający bezpośrednio władzy papieża, który ma za zadanie służyć mu radą.

Jan Paweł II, z okazji Jubileuszu Roku 2000, podsumowując dzieło wprowadzania w życie nauczania Soboru o Kościele jako komunii, stwierdził, że – choć dokonano już немало – „[z] pewnością jednak wiele należy jeszcze zrobić, aby jak najlepiej wykorzystać możliwości tych koniecznych instytucji służących komunii [...] gdy trzeba szybko i skutecznie rozwiązywać problemy, z jakimi styka się Kościół w niezwykle dynamicznie zmieniającej się rzeczywistości naszej epoki”⁸. W ciągu ponad pięćdziesięciu lat, które upłynęły od ostatniego Soboru aż do dzisiaj, świadomość Kościoła jako komunii wzrosła w szerokich obszarach Ludu Bożego i pojawiły się pozytywne doświadczenia synodalności na poziomie diecezjalnym, regionalnym i uniwersalnym⁹.

Nowe impulsy dla realizacji eklezjologii Kościoła lokalnego i synodalności przyniósł pontyfikat papieża Franciszka, którego nauczanie i reformy wskazują na rosnące znaczenie Kościoła lokalnego i struktur regionalnych we współczesnej eklezjologii katolickiej.

Celem artykułu jest ukazanie nauczania Franciszka na ten temat w kontekście współczesnej refleksji teologicznej, w odniesieniu do dokumentu Międzynarodowej Komisji Teologicznej pt. *Synodalność w życiu i misji Kościoła* z 2018 roku oraz do dokumentów katolicko-prawosławnego dialogu teologicznego.

⁶ Por. H. Petri, „Die römisch-katholische”, 142–143; Bujak J., *Prymat biskupa Rzymu*, 35–37.

⁷ Por. A. Cattaneo, *La Chiesa locale*, 124–130.

⁸ Jan Paweł II, „List apostolski *Novo millennio ineunte*”, 6.

⁹ Por. Commissione Teologica Internazionale, *La Sinodalità*, 41.

1. Niedostatki synodalności w okresie pontyfikatu Jana Pawła II?

Po wyborze na Stolicą Piotrową papieża Franciszka wielu teologów zauważyło, że w czasie pontyfikatu Jana Pawła II nastąpił pewien zastrój w rozwoju synodalności wynikający z rosnącego znaczenia Kurii Rzymskiej. Hermann Pottmeyer pisze, że Jan Paweł II z pewnością przyjął i pogłębił wiele aspektów *Vaticanum II*, ale z powodu jego częściej nieobecności w Watykanie Kuria Rzymska uznała za słuszne powstrzymać problem polaryzacji w Kościele własnymi środkami, czyli poprzez dyrektywy i kontrole¹⁰. Dziś wielu stawia sobie pytanie, czy narzucony centralizm nie paraliżuje Kościoła w taki sam sposób jak niebezpieczeństwa, którym chce zaradzić. Wiele wskazuje na to, że Papież Franciszek chce powrócić do reformy Soboru Watykańskiego II i Pawła VI, czego przykładem jest nadanie nowej dynamiki instytucji Synodu Biskupów. Centralizm charakteryzuje się stylem rządzenia od góry do dołu, podkreśla autorytet i kontrolę. Franciszek dał sygnał, że pragnie docenić komunikację idącą od dołu do góry. Wyjaśnił to w przemówieniu do Kurii Rzymskiej z 22 grudnia 2014 roku, w którym skrytykował jej działanie i zaprosił do zmiany stylu pracy¹¹. Prawdziwymi podmiotami, które decydują o *aggiornamento* wraz z papieżem, nie są członkowie Kurii Rzymskiej, ale biskupi jako następcy Apostołów i głowy swoich Kościołów lokalnych¹².

¹⁰ Por. H.J. Pottmeyer, „La Chiesa in cammino”, 73.

¹¹ Franciszek, „Przemówienie do Kurii Rzymskiej”, 38–43. Papież wymienił w swoim przemówieniu różne „choroby”, które mogą grozić Kurii Rzymskiej, w tym *Chorobę nadmiernego planowania i funkcjonalizmu*: „Kiedy apostoł wszystko dokładnie planuje i myśli, że dzięki doskonałemu planowi dokonuje się rzeczywisty postęp, a sam staje się księgowym lub rachmistrzem. Dobre przygotowanie wszystkiego jest konieczne, lecz nie należy nigdy ulegać pokusie okiełznania i pilotowania wolności Ducha Świętego, która jest zawsze większa, bardziej wielkoduszna niż jakiegokolwiek planowanie człowieka (por. J 3,8)”.

¹² Por. H.J. Pottmeyer, „La Chiesa in cammino”, 73. Hiszpański teolog Eloy Bueno de la Fuente ma inne zdanie na temat stylu rządzenia Jana Pawła II. Podkreśla, że Jan Paweł II chętnie korzystał z instytucji Synodu Biskupów dla realizacji swojego wielkiego projektu nowej ewangelizacji. Papież w numerze 21 Listu apostołskiego *Tertio millennio adveniente* pisał: „W przygotowanie do spotkania Roku 2000 włącza się *seria Synodów* rozpoczęta po Soborze Watykańskim II. Były to Synody ogólne, a z kolei także Synody kontynentalne, regionalne, krajowe czy diecezjalne.

Również francuski dominikanin Hervé Legrand uważa, że trzeci rozdział Konstytucji *Lumen gentium* – „O hierarchicznym ustroju Kościoła, a w szczególności o episkopacie” – nie został wprowadzony w życie w należyty sposób, ponieważ po Soborze odczytano go w kluczu eklezjologii uniwersalistycznej, co uniemożliwiło odkrycie tego, co Konstytucja mówi o Kościele jako *communio Ecclesiarum*¹³. Przykładem pozostałości eklezjologii uniwersalistycznej w dokumentach soborowych jest według Legranda zdanie z 22 numeru *Lumen gentium*: „Członkiem Kolegium biskupiego zostaje się na mocy sakramentalnej konsekracji i hierarchicznej wspólnoty z Głową Kolegium oraz jego członkami”. To sformułowanie pozwoliło po Soborze na oddzielenie *collegium episcoporum* od *communio Ecclesiarum*, tzn. na brak korelacji pomiędzy biskupami i ich Kościołami, pomiędzy kolegium biskupów i komunią Kościołów. Według Legranda, interpretacja 22 numeru *Lumen gentium* dokonana przez członków Kurii Rzymskiej za pontyfikatu Jana Pawła II sprowadziła koncepcję *communio Ecclesiarum* do *communio Ecclesiae*, czego potwierdzeniem są dokumenty wydawane za czasów pontyfikatu Jana Pawła II:

Głównym ich tematem była ewangelizacja, a w szczególności nowa ewangelizacja. Podwaliny dla tego tematu położyła Adhortacja Apostolska *Evangelii nuntiandi* Pawła VI, opublikowana w 1975 r., po trzecim Zgromadzeniu Ogólnym Synodu Biskupów. Wszystkie te Synody same w sobie są już tą nową ewangelizacją. Wyrastają z soborowej wizji Kościoła, otwierają szeroką przestrzeń dla uczestnictwa świeckich, proklamują i inaugurują ich specyficzną odpowiedzialność w Kościele, są wyrazem siły, jaką Chrystus obdarzył cały Lud Boży, dając mu uczestnictwo w swojej mesjańskiej misji: misji prorockiej, kapłańskiej i królewskiej. Bardzo jasno mówi o tym drugi rozdział Konstytucji dogmatycznej *Lumen gentium*. W ten sposób *przygotowanie do Jubileuszu Roku 2000 dokonuje się w wymiarze zarówno uniwersalnym, jak i lokalnym w całym Kościele, ożywionym nową świadomością misji zbawczej, jaką otrzymał od Chrystusa. Świadomość tej misji głoszą w szczególności Adhortacje posynodalne poświęcone posłannictwu świeckich, formacji kapłanów, katechezie, rodzinie, znaczeniu pokuty i pojednania w życiu Kościoła i ludzkości, a w najbliższym czasie życiu konsekrowanemu*”; por. E. Bueno de la Fuente, „El fundamento teológico”, 647; L. Baldisseri (red.), *Sinodo dei Vescovi*. Autor zebrał świadectwa biskupów z pięciu kontynentów i nauczanie ostatnich czterech papieży: Pawła VI, Jana Pawła II, Benedykta XVI i Franciszka na temat synodalności.

¹³ Por. H. Legrande, „*Communio Ecclesiae*”, 161–165.

np. Kodeks Prawa Kanonicznego z 1983 roku kan. 336¹⁴, Instrukcja o synodach diecezjalnych *De synodiis dioecesisanis agendis* z 1997 roku¹⁵, która ogranicza ich znaczenie i oddala od teologii ludu Bożego, motu proprio *Apostolos suos*¹⁶ i *Ad tuendam fidem*¹⁷ z 1998 roku, które ograniczają znaczenie konferencji episkopatu, pozbawiając ich nauczanie znaczenia magisterium zwyczajnego czy wreszcie dokument Kongregacji Nauki Wiary *Communione notio*¹⁸ z 1992 roku, gdzie w punkcie 9 mówi się o pierwszeństwie ontologicznym i chronologicznym Kościoła powszechnego wobec Kościołów partykularnych, relatywizując sformułowanie *in quibus et ex quibus* Konstytucji *Lumen gentium* nr 23. Legrande uważa, że należy odnowić związek pomiędzy *collegium episcoporum* i *communio ecclesiarum* i wprowadzić w życie autentyczną interpretację III rozdziału *Lumen gentium*¹⁹.

¹⁴ Por. Kodeks Prawa Kanonicznego, kan. 336: „Kolegium Biskupów, którego głową jest Papież a członkami biskupi na mocy sakramentalnej konsekracji oraz hierarchicznej wspólnoty z głową Kolegium i członkami [...]”; T. Söding, „Synodalität aus katholischer Sicht”, 94–95. Autor uważa, że formy synodalności przewidziane przez Kodeks Prawa Kanonicznego mają charakter klerikalny i powodują strukturalne problemy, gdy chodzi o zaangażowanie świeckich, dlatego konieczna jest odnowa struktur w celu odnalezienia bardziej otwartych form synodalności.

¹⁵ Por. Kongregacja ds. Biskupów, Kongregacja ds. Ewangelizacji Narodów, „Instrukcja o synodach diecezjalnych”, 517–557.

¹⁶ Por. Jan Paweł II, „List apostolski *Apostolos suos*”, 286–301.

¹⁷ Por. Jan Paweł II, „List apostolski *Ad tuendam fidem*”, 13–14.

¹⁸ Por. Kongregacja Nauki Wiary, List „*Communione notio*”, 390–401.

¹⁹ Por. H. Legrande, „*Communio Ecclesiae*”, 161–174. Podobnego zdania jest włoski eklezjolog G. Canobbio, „Sulla Sinodalità”, 249–261, a także Roberto Repole który uważa, że wraz z Franciszkiem powrócił temat synodalności rozumiany jako konstytutywny wymiar Kościoła. Za najbardziej znamienity przykład odwrótu od eklezjologii soborowej za pontyfikatu Jana Pawła II Repole uważa dokument Kongregacji Nauki Wiary *Communione notio*, w którym zostało potwierdzone ontologiczne i czasowe pierwszeństwo Kościoła powszechnego względem Kościołów lokalnych; por. R. Repole, „Per una Chiesa a misura di Vangelo”, 116–117; R. Repole, *Il sogno di una Chiesa evangelica*, 109. Dokument wywołał gorącą debatę teologiczną, w której naprzeciw siebie wystąpili dwa niemieccy kardynałowie Kurii Rzymskiej: kard. W. Kasper, który bronił pierwszeństwa Kościołów lokalnych i kard. J. Ratzinger, który uzasadniał ontologiczne pierwszeństwo Kościoła powszechnego, por. J. Bujak, „Pierwszeństwo Kościoła powszechnego”, 39–55; J. Bujak, *Dialog katolicko-prawosławny*, 58–62.

Według wspomnianych teologów papież Franciszek, głosząc potrzebę wzmocnienia synodalności Kościoła, powraca do autentycznej myśli ojców Soboru Watykańskiego i dokonuje przejścia od eklezjologii uniwersalistycznej do eklezjologii Kościoła lokalnego, rozwijanej już od ponad czterdziestu lat w katolicko-prawosławnym dialogu teologicznym.

2. Znaczenie synodalności i Kościoła lokalnego w nauczaniu papieża Franciszka

Papież Franciszek w przemówieniu wygłoszonym 17 października 2015 roku z okazji 50. rocznicy powołania przez Pawła VI instytucji Synodu Biskupów podkreślił, że „właśnie droga *synodalności* jest drogą, której Bóg oczekuje od Kościoła trzeciego tysiąclecia”²⁰. Synodalność, podkreślił papież, to „konstytutywny wymiar Kościoła” dlatego „[f]o, czego domaga się od nas Pan, w pewnym sensie jest już w całości zawarte w słowie «synod»”²¹. W tym samym przemówieniu Franciszek podkreślił, że synodalność dotyczy Kościoła na każdym jego poziomie, jednak rozpoczyna się od Kościoła lokalnego: „Pierwszy poziom, gdzie urzeczywistnia się praktyka *synodalności*, to Kościoły partykularne. Po przywołaniu szlachetnej instytucji synodu diecezjalnego, w którym prezbiterzy i świeccy są powołani do współpracowania z biskupem dla dobra całej wspólnoty kościelnej, Kodeks Prawa Kanonicznego poświęca wiele miejsca temu, co zwykło się nazywać «organami jedności» Kościoła partykularnego: radzie kapłańskiej, kolegium konsultorów, kapitule kanoników i radzie duszpasterskiej. Jedyne w takiej mierze, w jakiej te organy pozostają związane z «dołem» i wychodzą od ludzi, od codziennych problemów, może zacząć nabierać kształtu Kościół synodalny: te narzędzia, które niekiedy działają w utrudzeniu, winny być dowartościowane

²⁰ Franciszek, „«Synodalność» konstytutywnym wymiarem Kościoła”, 5; por. P. Rabczyński, „Synodalność według papieża Franciszka”, 115–116; P. Coda, „Il cammino della Chiesa del Terzo Millennio”, 9; A. Spadaro, C. Galli, „La sinodalità nella vita e nella missione della Chiesa”, 55–70; J.R. Villar, „La sinodalidad en la reflexión teológica actual”, 69–82.

²¹ Franciszek, „«Synodalność» konstytutywnym wymiarem Kościoła”, 5.

jako sposobność słuchania i dzielenia się²². Jednak z uwagi na to, że żaden Kościół lokalny nie może istnieć inaczej jak tylko w komunii z innymi Kościołami lokalnymi, pośród których na pierwszym miejscu jest Kościół Rzymu, konieczne są kolejne stopnie synodalności, na poziomie regionalnym i uniwersalnym, na których Kościoły lokalne są reprezentowane przez ich biskupów²³.

Fakt wyboru przez Franciszka eklezjologii Kościoła lokalnego i synodalności potwierdza również Adhortacja apostolska *Evangelii gaudium*, w której za Soborem Watykańskim II papież podkreśla, że Kościół lokalny jest pełną realizacją Kościoła Chrystusa: „Również każdy Kościół partykularny, jako część Kościoła katolickiego pod przewodnictwem swego biskupa, jest wezwany do misyjnego nawrócenia. Jest on podmiotem ewangelizacji, jako że jest konkretnym wyrazem jedynego Kościoła w jakimś miejscu na ziemi, i w nim «prawdziwie jest obecny i działa jeden, święty, katolicki i apostołski Kościół Chrystusa» (CD 11)” (EG 30)²⁴. W tej samej Adhortacji papież mówi o przesadnej centralizacji władzy w urzędzie papieża ze szkodą dla kolegalności: „Nadmierna centralizacja zamiast pomagać, komplikuje życie Kościoła oraz jego dynamizm misyjny” (EG 32). Również w Konstytucji apostolskiej o Synodzie Biskupów *Episcopalis communio* (18.09.2018) papież podkreśla, że synod jest okazją do wzajemnego słuchania się papieża, biskupów i świeckich

²² Tamże, 6; por. M. Brunini, „In cammino verso la sinodalità ecclesiale”, 419–440.

²³ Por. Franciszek, „«Synodalność» konstytutywnym wymiarem Kościoła”, 6–7, R. Repole, „Per una Chiesa a misura di Vangelo”, 118–119; R. Repole, *Il sogno di una Chiesa evangelica*, 110–111; P. Rabczyński, „Synodalność według papieża Franciszka”, 119–123.

²⁴ Franciszek, Adhortacja apostolska *Evangelii gaudium*, 30; por. Sobór Watykański II, Dekret o pasterskich zadaniach biskupów *Christus Dominus*, 11; R. Repole, „Per una Chiesa a misura di Vangelo”, 118; F. Candia, *Collegialità e Sinodo dei Vescovi*, 115–120, gdzie autor wskazuje na takie aspekty synodalności zawarte w Adhortacji *Evangelii gaudium* jak *communitas* na poziomie Kościoła powszechnego, *sensus fidei* całego ludu Bożego, współodpowiedzialność i rozoznanie; D. Vitali, *«Un popolo in cammino verso Dio»*. Na temat relacji Kościoł powszechny – Kościół lokalny w nauczaniu papieża Franciszka T. Nawracała, „Kościół powszechny i Kościoły lokalne”, 23–39.

(por. nry 5, 6, 8)²⁵. W podobnym kierunku prowadzi zmiana brzmienia kanonu nr 838 KPK w sprawie tłumaczenia ksiąg liturgicznych w motu proprio *Magnum principium* (09.09.2017), która wzmacnia kompetencje konferencji episkopatów w tej materii²⁶.

3. Kościół lokalny i synodalność w Dokumencie Międzynarodowej Komisji Teologicznej *Synodalność w życiu i misji Kościoła*

Aby lepiej zrozumieć znaczenie synodalności i Kościoła lokalnego w nauczaniu Franciszka, dobrze jest sięgnąć do dokumentu Międzynarodowej Komisji Teologicznej zatytułowanego *Synodalność w życiu i misji Kościoła*, nad którym prace trwały w latach 2014–2017²⁷. Dokument, po uzyskaniu aprobaty kard. Luisa F. Ladarii, przewodniczącego Komisji, prefekta Kongregacji Doktryny Wiary i pozytywnej opinii Ojca świętego Franciszka, został opublikowany w 2018 roku²⁸. Składa się on z noty wstępnej, wprowadzenia, czterech rozdziałów i zakończenia.

We Wprowadzeniu (nry 1–10) autorzy tekstu zawarli wyjaśnienie treści terminu „synodalność” oraz wskazali na jego obecność w nauczaniu Soboru Watykańskiego II i w Magisterium posoborowym (nr 2). Istotą synodalności w duchu Soboru Watykańskiego II jest komunია wszystkich ochrzczonych, obdarzonych różnorodnymi charyzmatami, powołaniami i posługami, która w sposób najdoskonalszy wyraża się w zgromadzeniu eucharystycznym (nr 6). Należy

²⁵ Por. Franciszek, Konstytucja apostolska *Episcopalis communio*.

²⁶ Na temat konieczności wzmocnienia roli konferencji biskupów por. H.J. Pottmeyer, „Die Bischofskonferenz”, 37–42; A. Buckenmaier, „Synodalität und Bischofskonferenz”, 164–169.

²⁷ Por. omówienie treści dokumentu w: J. Bujak, „Dokument Międzynarodowej Komisji Teologicznej”, 83–113.

²⁸ Por. Commissione Teologica Internazionale, *La Sinodalità nella vita e nella missione della Chiesa*, 3; P. Coda, „La sinodalità esercizio di Chiesa”, 173. Włoski teolog zauważa, że MKT napotkała niemałe trudności w pracy nad dokumentem. Podstawowa trudność dotyczyła doprecyzowania teologicznego znaczenia pojęcia synodalności w odróżnieniu od pojęcia komunii i kolegiałności. Na początku prac MKT nie było nawet oczywiste dla wszystkich jej członków, że synodalność stanowi istotne pojęcie teologiczne o specyficznym i właściwym znaczeniu.

jednak odróżnić synodalność od kolegalności. Podczas gdy pierwsze pojęcie odnosi się do zaangażowania i udziału całego Ludu Bożego w życiu i misji Kościoła, termin kolegalność oznacza sprawowanie posługi biskupów w służbie Kościołom lokalnym powierzonych ich trosce oraz komunię między Kościołami lokalnymi w ramach jednego powszechnego Kościoła Chrystusowego realizowaną poprzez hierarchiczną komunię kolegium biskupów z biskupem Rzymu. Kolegalność jest zatem swoistą formą, w której synodalność eklezjalna objawia się i urzeczywistnia poprzez posługę biskupów na poziomie komunii Kościołów lokalnych w regionie oraz na poziomie komunii między wszystkimi Kościołami w Kościele powszechnym. Ze swej natury każdy autentyczny przejaw synodalności wymaga sprawowania kolegalnej posługi biskupów (nr 7).

Dokument odwołuje się do nauczania papieża Franciszka, który podkreśla, że synodalność „jako konstytutywny wymiar Kościoła stwarza nam najodpowiedniejszy kontekst interpretacyjny, pozwalający zrozumieć samo kapłaństwo hierarchiczne”²⁹ i że zgodnie z doktryną *sensus fidei fidelium* wszyscy członkowie Kościoła są aktywnymi podmiotami ewangelizacji³⁰. Synodalność jest niezbędna zarówno dla pobudzenia całego Ludu Bożego do gorliwości misyjnej jak również dla ekumenicznego zaangażowania chrześcijan, jest ona bowiem zaproszeniem do wspólnego pójścia drogą, która prowadzi do pełnej komunii i stwarza przestrzeń dla realizacji jedności w różnorodności darów w świetle prawdy (nr 9).

Pierwszy rozdział dokumentu, który nosi tytuł *Synodalność w Piśmie Świętym, Tradycji i historii* (nry 11–41), ukazuje źródła synodalnej postaci Kościoła w objawieniu biblijnym, w którym szczególne miejsce zajmuje Sobór Jerozolimski (Dz 15,4-29). Następnie dokument opisuje rozwój różnych form synodalności w pierwszym i drugim tysiącleciu Kościoła. Autorzy dokumentu zauważają, że ostatni sobór w Dekrecie *Christus Dominus* podkreślił podmiotowość Kościoła partykularnego i wezwał biskupów do sprawowania opieki duszpasterskiej nad powierzonym im Kościołem w komunii

²⁹ Franciszek, „«Synodalność» konstytutywnym wymiarem Kościoła”, 5–6.

³⁰ Por. Międzynarodowa Komisja Teologiczna, *Sensus fidei w życiu Kościoła*, 91; Franciszek, Adhortacja apostołska *Evangelii gaudium*, 120.

z prezbiterium, przy pomocy powołanego w tym celu senatu lub rady kapłanów, oraz do ustanowienia w każdej diecezji rady duszpasterskiej, składającej się z księży, zakonników i świeckich. Wyraził także życzenie, aby na poziomie komunii między Kościołami w danym regionie ożywić czcigodną instytucję Synodów prowincjalnych i zachęcił do rozwijania instytucji konferencji episkopatu (nr 40).

W rozdziale drugim pt. *W kierunku teologii synodalności* (nr 42–70) mowa jest o Trójcy Świętej jako fundamencie Kościoła, dzięki czemu możemy powiedzieć, że Kościół to *de Trinitate plebs adunata*³¹ (nr 43). Źródłem i szczytem synodalności jest pełne, świadome i aktywne uczestnictwo w synaksie eucharystycznej³². Komunia z Ciałem i Krwią Chrystusa sprawia bowiem, że „[p]onieważ jeden jest chleb, przeto my, liczni, tworzymy jedno Ciało. Wszyscy bowiem bierzemy z tego samego chleba” (1 Kor 11,17). Eucharystia jest miejscem spotkania również różnych Kościołów lokalnych w jedności jednego Kościoła, na co wskazują wyraźnie dokumenty Kościoła, począwszy od *Ordo ad Synodum* dla synodów w Toledo w VII wieku aż po *Caeremoniale Episcoporum* z roku 1984, które ukazują liturgiczny charakter zgromadzenia synodalnego, przewidując na jego rozpoczęcie i jako jego centrum celebrację Eucharystii i intronizację Ewangelii (nr 47).

Następnie dokument wskazuje na podstawowe zasady właściwego rozumienia synodalności w perspektywie eklezjologii komunii zawarte w Konstytucji dogmatycznej *Lumen gentium*. Już sama kolejność jej pierwszych rozdziałów: Tajemnica Kościoła (rozd. 1), Lud Boży (rozd. 2), Hierarchiczna Konstytucja Kościoła (rozd. 3) wyjaśnia, że hierarchia kościelna służy Ludowi Bożemu, aby mógł wypełniać swoją misję zgodnie z Bożym planem zbawienia (nr 54). Synodalność oznacza, że wszyscy ochrzczeni są *σύνδοχοι*, towarzyszami w podróży, powołanymi do odgrywania aktywnej roli,

³¹ Por. Sobór Watykański II, Konstytucja dogmatyczna o Kościele *Lumen gentium*, 2–4; Sobór Watykański II, Dekret o działalności misyjnej Kościoła *Ad gentes*, 2–4; więcej na temat trynitarnego wymiaru synodalności zob. M.G. Masciarelli, *Le radici del Concilio*, 37–53. Autor ukazuje synodalny wymiar relacji Osób Trójcy Świętej które są źródłem i wzorem dla synodalnych relacji w Kościele.

³² Por. Sobór Watykański II, Konstytucja o liturgii świętej *Sacrosanctum Concilium*, 10, 14.

ponieważ mają udział w jednym kapłaństwie Chrystusa (LG 10) i otrzymują różne charyzmaty przekazane przez Ducha Świętego z myślą o wspólnym dobru (LG 12, 32) (nr 55). Wszyscy wierni są powołani na mocy chrztu do dawania świadectwa i głoszenia Słowa prawdy i życia, ponieważ są członkami proroczego, kapłańskiego i królewskiego ludu Bożego (KKK 783–786). Biskupi sprawują swój szczególny autorytet apostołowski w nauczaniu, uświęcaniu i zarządzaniu Kościołem lokalnym, powierzonym ich duszpasterskiej opiece w służbie misji Ludu Bożego (nr 56).

Mówiąc o synodalności w dynamizmie komunii katolickiej, dokument MKT stwierdza, że Kościół czyni powszechnym to, co lokalne i lokalnym to, co jest powszechne, dzięki czemu specyfika Kościoła lokalnego wypełnia się w Kościele powszechnym, a Kościół powszechny objawia się i urzeczywistnia w Kościołach lokalnych – w ich jedności między sobą i z Kościołem rzymskim. Dokument cytuje wypowiedź Pawła VI z Adhortacji *Evangelii nuntiandi*: „Stąd to Kościół partykularny, który dobrowolnie odłączałby się od Kościoła powszechnego, straciłby swoją więź z Bożym planem [...]. Z drugiej strony Kościół rozprzestrzeniony w całym świecie (*toto orbe diffusa*) stałby się czymś abstrakcyjnym, gdyby nie przybierał ciała i życia poprzez Kościoły partykularne. Tylko wtedy, kiedy stale będziemy zważać na te jakby dwa bieguny Kościoła, będziemy mogli zrozumieć bogactwo tego związku, jaki istnieje pomiędzy Kościołem powszechnym a Kościołami partykularnymi”³³ (nr 59).

Różnorodność Kościołów lokalnych, z ich obrzędami liturgicznymi, dziedzictwem teologicznym, darami duchowymi i normami kanonicznymi, „ujawnia powszechność niepodzielnego Kościoła” (LG 23) (nr 71) Następca św. Piotra, *centrum unitatis*, „nad prawowitymi odrębnościami sprawuje opiekę, a równocześnie pilnuje, aby odrębności nie szkodziły jedności, lecz raczej jej służyły” (LG 13c). Posługa Piotrowa ma służyć jedności Kościoła a zarazem gwarantować odrębny charakter każdego Kościoła lokalnego (nr 61).

Synodalny wymiar Kościoła wyraża podmiotowy charakter wszystkich ochrzczonych, a zarazem specyficzną rolę posługi biskupiej w kolegialnej i hierarchicznej komunii z biskupem Rzymu. Ta

³³ Paweł VI, Adhortacja apostołowska *Evangelii nuntiandii*, 62.

eklezyjologiczna wizja zaprasza nas do promowania rozwoju komunii synodalnej między „wszystkimi”, „niektórymi” i „jednym”. Na różnych poziomach – na poziomie Kościołów lokalnych, na poziomie ich organizacji regionalnej i wreszcie na poziomie Kościoła powszechnego – synodalność zakłada wykonywanie *sensus fidei universitas fidelium* (wszyscy), posługę kolegium biskupów wraz z prezbiterium (niektórzy) oraz posługę jedności biskupa i papieża (jeden) (nr 64).

W katolickiej i apostołskiej wizji synodalności istnieje wzajemna relacja pomiędzy *communio fidelium*, *communio episcoporum* i *communio ecclesiarum*. Pojęcie synodalności jest szersze od pojęcia kolegalności, ponieważ obejmuje ono udział wszystkich w Kościele i wszystkich Kościołów. Implikuje ono pojęcie kolegalności i odwrotnie, ponieważ te dwie rzeczywistości, różniące się od siebie, wzajemnie się wspierają i uwiarytelniają. Nauczanie Soboru Watykańskiego II o sakramentalności episkopatu i kolegalności jest podstawowym założeniem teologicznym dla poprawnej i integralnej teologii synodalności (nr 66).

Rozdział trzeci pt. *Aktualizacja synodalności: tematy, struktury, procesy i wydarzenia synodalne* (nry 71–102) ukazuje możliwości praktycznej realizacji synodalności w perspektywie eklezyjologii Soboru Watykańskiego II na poziomie Kościoła lokalnego, organizacji regionalnych i Kościoła powszechnego, wskazując na różne podmioty zaangażowane w procesy i wydarzenia synodalne (nr 71). Podkreśla się w nim szczególnie mocno znaczenie konferencji episkopatu (nry 89–91) i synodów biskupów (nry 99–100).

Ostatni, czwarty rozdział nosi tytuł *Ku odnowionej synodalności* (nry 103–119). Synodalna odnowa Kościoła dokonuje się poprzez odnowę struktur synodalnych, ale wyraża się przede wszystkim w odpowiedzi na łaskawe wezwanie Boga, by żyć jako Jego lud, który wędruje przez historię w kierunku wypełnienia się królestwa (nr 103).

Odnowiona synodalność oznacza również zaangażowanie ekumeniczne, które angażuje cały Lud Boży i wzywa do nawrócenia serca i wzajemnego otwarcia, aby zniszczyć mury nieufności, które od wieków dzieliły chrześcijan i odkryć, dzielić się i radować z wielu bogactw, które nas jednoczą jako dary jednego Pana na mocy jednego chrztu (nr 115). Teologiczny dialog ekumeniczny, zwłaszcza prowadzony z Kościołem prawosławnym, podkreśla znaczenie

synodalności w pierwszym tysiącleciu Kościoła. Ostatni z dotychczas przyjętych dokumentów – z Chieti z 2016 roku – stwierdza, że w pierwszym tysiącleciu Kościoł na Wschodzie i Zachodzie, żyjąc w komunii, zakorzeniony w Trójcy Świętej, rozwinął struktury synodalności nierozzerwalnie związane z prymatem. Teologiczna i kanoniczna spuścizna tych struktur jest „koniecznym punktem odniesienia i potężnym źródłem inspiracji zarówno dla katolików jak i dla prawosławnych w poszukiwaniu uzdrowienia rany ich podziału na początku trzeciego tysiąclecia” (nr 116)³⁴.

Konsensus co do tej wizji Kościoła pozwala nam skupić uwagę na ważnych zagadnieniach teologicznych, które jeszcze oczekują na rozwiązanie. Należy do nich przede wszystkim interpretacja komunii między Kościołami lokalnymi a Kościołem powszechnym, która wyraża się w komunii między ich pasterzami a Biskupem Rzymu. W tym kontekście realizacja życia synodalnego i pogłębienie jego znaczenia teologicznego stanowią wyzwanie i szansę o wielkim znaczeniu dla kontynuacji drogi ekumenicznej (nr 117).

4. Synodalność i Kościół lokalny w dokumentach dialogu katolicko-prawosławnego

W swoich wypowiedziach papież Franciszek kilkakrotnie podkreślił znaczenie dialogu teologicznego z Kościołami prawosławnymi dla lepszego zrozumienia synodalności i eklezjologii eucharystycznej w Kościele katolickim. W Adhortacji *Evangelii gaudium* napisał: „Jest tak wiele cennych rzeczy, które nas łączą! I jeśli rzeczywiście wierzymy w wolne i hojne działanie Ducha, ileż możemy się nauczyć od innych! Nie chodzi tylko o otrzymanie informacji o drugich, by ich lepiej poznać, ale zebranie tego, co Duch w nich zasiał jako dar również dla nas. Podając tylko jeden przykład, w dialogu z braćmi prawosławnymi my, katolicy, mamy możliwość nauczenia się czegoś więcej o znaczeniu kolegalności biskupów oraz o ich doświadczeniu synodalności. Poprzez wymianę darów Duch może

³⁴ Por. Commissione mista internazionale per il Dialogo teologico tra la Chiesa cattolica e la Chiesa ortodossa (nel suo insieme), *Sinodalità e Primato nel Primo Millennio*, 1, 20–21.

nas coraz bardziej prowadzić do prawdy i dobra” (EG 246). Również w wywiadzie z Antonio Spadaro z 19 sierpnia 2013 roku papież powiedział: „W relacjach ekumenicznych to jest ważne: nie tylko lepiej się poznawać, ale również uznać to, co Duch Święty zasiał w innych jako dar przeznaczony również dla nas. Chcę kontynuować refleksję nad sposobem sprawowania prymatu piotrowego, zapoczątkowaną w 2007 roku przez Komisję mieszaną, która doprowadziła do podpisania *Dokumentu z Rawenny*. Należy iść dalej tą drogą”³⁵.

Wymiana darów z Kościołami prawosławnymi, o której mówi papież, dotyczy w pierwszym rzędzie synodalnej struktury Kościoła lokalnego będącego w jedności z Kościołem powszechnym dzięki przynależności jego biskupa do kolegium biskupów.

W dialogu katolicko-prawosławnym od pierwszego dokumentu pt. *Misterium Kościoła i Eucharystii w świetle tajemnicy Trójcy Świętej* przyjętego w roku 1982 w Monachium przez Międzynarodową Komisję Mieszaną dla dialogu teologicznego między Kościołem rzymskokatolickim a Kościołem prawosławnym obecna jest eklezjologia eucharystyczna, tzn. eklezjologia Kościoła lokalnego, który gromadzi się na Eucharystii pod przewodnictwem biskupa³⁶. W drugiej części dokumentu czytamy, że Kościół Boży objawia się w historii zawsze jako wspólnota lokalna: „odwołując się do Nowego Testamentu należy najpierw zauważyć, że Kościół oznacza rzeczywistość «lokalną». Kościół istnieje w dziejach jako Kościół lokalny” (II, 1). W Nowym Testamencie chodzi zawsze o konkretny Kościół w Koryncie, Tesalonikach, Jerozolimie czy w Rzymie, podkreśla prawosławny metropolita Jan Zizioulas³⁷.

Trzeci dokument dialogu podpisany w Valamo w roku 1988 pt. *Sakrament kapłaństwa w sakramentalnej strukturze Kościoła ze szczególnym uwzględnieniem znaczenia sukcesji apostoelskiej dla*

³⁵ Por. A. Spadaro, „Intervista a papa Francesco”, 466; P. Coda, „Scambio di doni”, 391, 394.

³⁶ Por. J. Bujak, *Jedność na nowo odkrywana*, 33; tłumaczenie dokumentu na język polski w: J. Polkowski, *Jan Paweł II w dialogu miłości*, 280–290 oraz W. Hryniewicz, *Kościół siostrzane*, 35–44.

³⁷ Por. Giovanni di Pergamo (John Zizioulas), „La Chiesa come comunione”, 532.

*uświęcania ludu Bożego*³⁸ mówi, że biskup poprzez uczestnictwo w kolegium biskupów reprezentuje swój Kościół lokalny w powszechnej komunii Kościoła. Komunia między Kościołami lokalnymi wyraża się m.in. w święceniach biskupich, które – zgodnie z kanonami Kościoła starożytnego – powinny być udzielane przez przynajmniej dwóch lub trzech biskupów, jako wyraz wspólnoty ich Kościołów z nowo wybranym biskupem (Dokument z Valamo, 27). W paragrafie 53 dokumentu zostały przedstawione różne formy życia synodalnego w pierwszym tysiącleciu Kościoła. Szczególnie ważna była rola „pierwszego” spośród biskupów, który na różnych poziomach gwarantował jedność między Kościołami lokalnymi i kanoniczność synodalności. W starożytności bowiem praktyka synodalna i prymat na różnych poziomach życia Kościoła były dwiema współzależnymi od siebie rzeczywistościami³⁹. Zatem synodalność jest w Dokumencie z Valamo rozumiana jako kolegialność, czyli komunია biskupów.

Piąty dokument teologicznego dialogu katolicko-prawosławnego, który porusza interesujące nas zagadnienie to Dokument z Rawenny z 2007 roku pt. *Konsekwencje eklezjologiczne i kanoniczne sakramentalnej struktury Kościoła. Komunia kościelna, koncylialność i autorytet*⁴⁰, o którym Piero Coda napisał, że ma on „strategiczne znaczenie” dla jedności obu Kościołów⁴¹. Również w tym tekście punktem wyjścia jest Kościół lokalny. Członkowie Międzynarodowej Komisji Mieszanej dla dialogu katolicko-prawosławnego wskazują na trynitarne źródło synodalności w Kościele oraz na jej aktualizację podczas sprawowania Eucharystii (nry 5–6). Synodalny charakter Kościoła powinien być widoczny na wszystkich trzech poziomach jego realizacji: „na poziomie lokalnym w diecezji powierzonej

³⁸ Polskie tłumaczenie dokumentu: W. Hryniewicz, *Kościół siostrzane*, 56–66.

³⁹ Por. Bujak, *Jedność na nowo odkrywana*, 47–48.

⁴⁰ Istnieją dwa tłumaczenia Dokumenty z Rawenny na język polski: „Międzynarodowa Komisja Mieszana”, 117–132 oraz „Konsekwencje eklezjologiczne i kanoniczne”, 39–54.

⁴¹ Por. P. Coda, „Scambio di doni”, 396–400. Coda podkreśla przede wszystkim istnienie ścisłych relacji pomiędzy synodalnością i autorytetem na wszystkich trzech poziomach Kościoła: powszechnym, regionalnym i lokalnym, o czym mówi Kanon 34 Apostolski.

biskupowi, na poziomie regionalnym w grupie Kościołów lokalnych, których biskupi uznają pierwszego pośród nich (zgodnie z Kanonem apostołskim nr 34) oraz na poziomie uniwersalnym, na którym ci, którzy są pierwsi (*protoi*) w różnych regionach powinni również uznać pierwszego pośród nich” (nr 10)⁴². Więcej na temat potrójnej realizacji synodalności i autorytetu mówi druga część Dokumentu. Podkreśla się w niej, że „Kościół Boga istnieje tam, gdzie sprawowana jest Eucharystia, której przewodniczy, bezpośrednio lub za pośrednictwem swoich przebiterów, biskup wyświęcony prawowicie w sukcesji apostołskiej, nauczający wiary otrzymanej od Apostołów w komunii z innymi biskupami i ich Kościołami” (nr 18)⁴³. Synodalność wyraża się w wielości urzędów, które wynikają ze święceń (biskup, przebiter, diakon) oraz charyzmatów, które służą Kościołowi lokalnemu dzięki posłudze jedności biskupa, który jest głową (*kephale*) Kościoła lokalnego (nr 20). Relacje Kościołów lokalnych na poziomie regionalnym reguluje 34 Kanon Apostołski, który „zachęca do «zgody» (*gnome*) pomiędzy biskupami jednego «narodu» (*ethnos*) i «pierwszym» (*protos*) pomiędzy nimi (nr 24)”⁴⁴. Trzeci poziom realizacji synodalności i autorytetu w Kościele to poziom Kościoła powszechnego, rozumiany jako komunია Kościoła lokalnego z innymi Kościołami lokalnymi, które były, są i będą oraz z Kościołem chwalebny (s. 32). Tym, co łączy Kościoły lokalne, jest ta sama wiara, Eucharystia oraz urząd apostołski (nr 33). Na zakończenie Dokument z Rawenny zaleca potrzebę głębszego studium nad funkcją biskupa Rzymu we wspólnocie Kościołów (nry 45–46)⁴⁵.

Po dziewięciu latach od przyjęcia Dokumentu z Rawenny, w roku 2016 we włoskim Chieti został opracowany i przyjęty szósty

⁴² J. Bujak, *Dialog katolicko-prawosławny*, 37.

⁴³ Tamże, 39; por. J.-M.-R. Tillard, *Église d'Églises*, 51. Eklezjologia kanadyjskiego teologa miała duży wpływ na dialog katolicko-prawosławny i na przyswojenie eklezjologii komunii w Kościele katolickim. Tillard w swojej twórczości ukazywał relacje pomiędzy Kościołem lokalnym a Kościołem powszechnym podkreślając, że Kościół Boga Trójjedynego istnieje wcześniej i ponad Kościołem lokalnym, w którym zawsze jest obecny Kościół powszechny; A. Cattaneo, *La Chiesa locale*, 311–316.

⁴⁴ J. Bujak, *Dialog katolicko-prawosławny*, 40.

⁴⁵ Tamże, 41–42.

dokument, który nosi tytuł *Synodalność i prymat w pierwszym Tysiącleciu: ku wspólnemu rozumieniu w służbie jedności Kościoła*⁴⁶. Również w nim przedstawiciele Kościoła rzymskokatolickiego i Kościołów prawosławnych potwierdzają eklezjologię Kościoła lokalnego stwierdzając, że „Jeden, święty, powszechny i apostołski Kościół, którego Głową jest Chrystus, jest obecny w zgromadzeniu eucharystycznym lokalnego Kościoła pod przewodnictwem swojego biskupa. Jest on tym, który przewodniczy (*proestos*). W zgromadzeniu liturgicznym biskup czyni widzialną obecność Chrystusa” (nr 8). Synodalność ma swój początek w Kościele lokalnym, który biskup, jako jego głowa, reprezentuje wobec innych lokalnych Kościołów i w komunii ze wszystkimi Kościołami (nr 10)⁴⁷.

Omawiając relacje Kościołów lokalnych na poziomie regionalnym, Dokument z Chieti tradycyjnie odwołuje się do Kanonu 34 zwanego Apostolskim (nr 13)⁴⁸, natomiast prymat biskupa Rzymu został ukazany w ramach Pentarchii i soborów powszechnych pierwszego

⁴⁶ Por. Commissione mista internazionale per il Dialogo teologico tra la Chiesa cattolica e la Chiesa ortodossa (nel suo insieme), *Sinodalità e Primato nel Primo Millennio*; A. Kuźma, „Istota eklezjologii pierwszego tysiąclecia”, 109–120. Na stronach 117–120 artykułu znajdziemy tłumaczenie dokumentu z Chieti na język polski.

⁴⁷ Por. The North American Orthodox-Catholic Theological Consultation, Washington DC, *A Response*. Prawosławno-katolicka Północnoamerykańska Rada Konsultacyjna w odpowiedzi na dokument z Chieti zwróciła uwagę na fakt, że w dokumencie duży nacisk położono na posługę biskupa, a niewiele uwagi poświęcono prezbiterom. Podkreśla również brak uznania roli duchowieństwa i wiernych świeckich w przyczynianiu się do rozwoju Kościoła i dawaniu świadectwa o Ewangelii w świecie. Przypomina, że w pierwotnym Kościele wierni byli zwykle zaangażowani w proces wyboru nowego biskupa. W dokumencie z Chieti jak i we wcześniejszych dokumentach dialogu katolicko – prawosławnego niewiele mówi się o parafii, tymczasem dla wielu wiernych to właśnie parafia, nie zaś diecezja, jest prawdziwym Kościołem lokalnym, w którym na co dzień uczestniczą w Eucharystii.

⁴⁸ Tamże. Członkowie Rady Konsultacyjnej zauważają, że w omówieniu relacji synodalności i prymatu na poziomie regionalnym autorzy dokumentu z Chieti nie uwzględniają relacji między biskupem a wiernymi, gdy tymczasem w pierwszym tysiącleciu Kościoła biskup był zawsze związany z określoną wspólnotą wierzących, na wzór relacji małżeńskiej; S. Morandini, „Un dinamismo ecumenico”, 88–89.

tysiące z podkreśleniem, że prymat ten był sprawowany zawsze w kontekście synodalności (nry 15–19).

W nawiązaniu do „wymiany darów” pomiędzy Kościołami wschodnimi a Kościołem rzymskokatolickim Joseph Famerée zauważa, że eklezjologia prawosławna jest eklezjologią eucharystyczną, „episkopalną”, w której podkreśla się, że Kościół lokalny jest pełną manifestacją jednego, świętego, powszechnego i apostołskiego Kościoła, którego źródłem jest misterium Trójcy Świętej. Jednak Kościół lokalny (diecezja, eparchia) może być manifestacją Kościoła Chrystusa pod warunkiem zachowywania więzi z innymi Kościołami lokalnymi, z których każdy jest jednym Kościoła Chrystusa⁴⁹. Z prawosławnego punktu widzenia Kościół jest zarazem hierarchiczny i synodalny („kolegialny”), jest powszechny, ale realizuje się w pełni wyłącznie w lokalnym zgromadzeniu eucharystycznym. Życie synodalne (relacje pomiędzy wiernymi i ich biskupem, pomiędzy biskupami i prymasem) jest zatem kwestią komunii eucharystycznej a dopiero na drugim miejscu wiąże się z autorytetem i regułami kanonicznymi.

Również w dokumentach Soboru Watykańskiego II znajdziemy ważne wskazówki prowadzące do eklezjologii Kościoła lokalnego, która w okresie posoborowym stała się bardziej znana w Kościele katolickim (por. SC 41, LG 23, CD 11) również dzięki dialogom ekumenicznym z Kościołami prawosławnymi i Światową Radą Kościołów. Trzeba jednak przyznać, że oficjalna eklezjologia katolicka broni się przed pełną recepcją eklezjologii *communio ecclesiarum* (*localium, regionalium*). Wskazuje na to m.in. możliwość zostania biskupem, członkiem kolegium episkopatu, na mocy samych święceń biskupich bez związku z określonym Kościołem lokalnym. Tymczasem w świetle nauczania Soboru Watykańskiego II „świecenia absolutne” są dużym problemem, jako że ordynacja biskupia jest nieodłączna od pasterskiej funkcji biskupa w realnym Kościele lokalnym nie zaś wyłączenie święceniem „tytułarnym”. Druga kwestia to konieczność docenienia w Kościele katolickim Kościołów lokalnych (diecezjalnych) i uznanie obecności w Kościele katolickim struktur Kościołów regionalnych, które są znakiem komunii „horyzontalnej”,

⁴⁹ Por. J. Famerée, „Scambio di doni”, 415.

oprócz komunii „wertikalnej” pomiędzy poszczególnym biskupem a papieżem⁵⁰.

Zakończenie

Eklezjologia komunii zapoczątkowana na Soborze Watykańskim II, do której należy eklezjologia Kościoła lokalnego/partykularnego, kolegialność biskupów i synodalność, w okresie posoborowym została rozwinięta zarówno na płaszczyźnie teoretycznej jak i praktycznej. Nie brakuje jednak teologów którzy uważają, że okres pontyfikatu Jana Pawła II był okresem pewnego zastoju w procesie wprowadzania w życie eklezjologii komunii a zarazem czasem powrotu do eklezjologii pierwszeństwa Kościoła powszechnego nad Kościołem lokalnym, o czym miałyby świadczyć dokumenty publikowane przez Kurię Rzymską, zwłaszcza dokument Kongregacji Nauki Wiary *Communio notio*. Jednak w swojej krytyce zapominają oni m.in. o licznych Synodach Biskupów zwoływanych przez Jana Pawła II, szczególnie przed Jubileuszem 2000 lat Narodzin Zbawiciela, rozumianych jako forma nowej ewangelizacji. Zresztą Jan Paweł II miał świadomość, że nie wszystko, co zamierzał, udało mu się wprowadzić w życie w tej kwestii.

Papież Franciszek podjął dzieło swoich poprzedników recepcji eklezjologii eucharystycznej Soboru Watykańskiego II, która podkreśla znaczenie Kościoła lokalnego w komunii z innymi Kościołami, zwłaszcza z Kościołem Rzymu i jego biskupem.

Rozwinięciem nauczania papieża Franciszka o synodalności jest w pewnym sensie dokument Międzynarodowej Komisji Teologicznej *Synodalność w życiu i misji Kościoła* z 2018 roku, który szczegółowo omawia rolę synodalności na trzech poziomach Kościoła: lokalnym, regionalnym i powszechnym. W dokumencie zostało podkreślone, że „[s]ynaksa eucharystyczna jest źródłem i paradygmatem duchowości komunii. Wyrażają się w niej specyficzne elementy życia chrześcijańskiego powołane do kształtowania *afectus sinodalis*” (nr 109).

⁵⁰ Por. Tamże, 416–418; J. Famerée, „L’Église locale”, 164–165; J. Bujak, *Dialog katolicko-prawosławny*, 54–58.

W nauczaniu papieża Franciszka można również dostrzec recepcję eklezjologii eucharystycznej obecnej w dokumentach dialogu katolicko-prawosławnego, zgodnie z którą Kościół Chrystusa w pełni realizuje się w Kościele lokalnym, zwłaszcza gromadzącym się na sprawowanie liturgii pod przewodnictwem biskupa tego Kościoła. Kościół ten jest w komunii z innymi Kościołami lokalnymi dzięki strukturom regionalnym a z całym Kościołem dzięki tej samej wierze i sakramentom. Ponadto w wypowiedziach papieża zauważalne jest docenienie regionalnego wymiaru struktur Kościoła – papież Franciszek podkreśla znaczenie konferencji episkopatu dla organizacji i nauczania. Dokumenty dialogu katolicko-prawosławnego ukazują prymat papieża w pierwszym tysiącleciu Kościoła w ramach Pentarchii i organizacji synodalnej, zwłaszcza soboru ekumenicznego. Również Franciszek zaznacza, że w pierwszym rzędzie jest on biskupem diecezji rzymskiej. Zwraca również uwagę na synodalność, która dotyczy całego Kościoła, a zwłaszcza wiernych świeckich, którzy dzięki Duchowi Świętemu posiadają dar *sensus fidei* (por. *Evangelii gaudium*, 119) oraz na kolegalność, czyli jedność biskupów w ramach synodów na różnych poziomach. Nauczanie i działanie papieża na rzecz synodalności i wzmocnienia Kościoła na poziomie lokalnym i regionalnym wychodzi naprzeciw postulatam tych teologów, którzy uważają, że III rozdział Konstytucji *Lumen gentium* nie został dotąd we właściwy sposób wprowadzony w życie⁵¹.

George Weigel podkreśla, że „cokolwiek synodalność może oznaczać, nie znaczy z pewnością, że Kościół katolicki jest globalną federacją wspólnot lokalnych, z których każdy wysuwa prawowite roszczenia do odrębnego profilu doktrynalnego, moralnego i duszpasterskiego. Tak jest w anglikanizmie, a nie w katolicyzmie”⁵².

⁵¹ Por. J.R. Villar, „La sinodalidad en la reflexión teológica actual”, 79–82.

⁵² G. Weigel, *Następny papież*, 44.

The Teaching of Pope Francis About Synodality in the Context of Contemporary Theological and Ecumenical Reflection

Abstract: The article deals with the ecclesiology of the local Church and synodality. Both topics have been present in Catholic theology since the time of the Second Vatican Council, which laid the foundation for the ecclesiology of the local/particular Church, collegiality of bishops and synodality. This ecclesiology was developed both theoretically and practically in the post-conciliar period, but there are some theologians who believe that during the pontificate of John Paul II there was a return to the universalist ecclesiology, as evidenced by the documents published by the Roman Curia, especially *Communio innotio*. Pope's Francis teaching on synodality and strengthening the Church at local and regional levels addresses the demands of those theologians who believe that Chapter III of the *Lumen Gentium* Constitution has not yet been properly implemented. The Pope emphasizes, that synodality is a constitutive dimension of the Church and therefore what the Lord is asking of us is already in some sense fully present in the word "synod" itself.

Keywords: Catholic–Orthodox ecumenical dialogue, ecclesiology, Pope Francis, local Church, Second Vatican Council, synodality

Bibliografia

- Baldisseri, L. (red.), *Sinodo dei Vescovi. 50° Anniversario 1965–2015. Comemorazione durante la celebrazione della XIV Assemblea Generale Ordinaria (17 ottobre 2015)*, Città del Vaticano 2016.
- Brunini, M., „In cammino verso la sinodalità ecclesiale sospinti da papa Francesco”, *Rassegna di Teologia* 59/2018, 419–440.
- Buckenmaier, A., „Synodalität und Bischofskonferenz”, *Catholica* 74 (2020) nr 3, 161–179.
- Bueno de la Fuente, E., „El fundamento teológico de la sinodalidad”, *Scripta Theologica* 48 (2016), 645–665.
- Bujak, J., *Dialog katolicko-prawosławny w latach 2005–2015*, Szczecin 2016.
- Bujak, J., „Dokument Międzynarodowej Komisji Teologicznej *Synodalność w życiu i misji Kościoła*”, w: P. Rabczyński (red.), *Synodalność. Perspektywa polskokatolicka i rzymskokatolicka*, Pelplin 2020, 83–113.
- Bujak, J., *Jedność na nowo odkrywana. Dialog katolicko-prawosławny w latach 1958–2000*, Poznań 2000.
- Bujak, J., „Pierwszeństwo Kościoła powszechnego wobec Kościołów lokalnych”, *Collectanea Theologica* 76 (2006) nr 1, 39–55.
- Bujak, J., *Prymat biskupa Rzymu w świetle katolicko-prawosławnego dialogu ekumenicznego*, Szczecin 2007.
- Candia, F., *Collegialità e Sinodo dei Vescovi sotto il pontificato di Papa Francesco*, Rubbettino Editore 2018.
- Canobbio, G., „Sulla Sinodalità”, *Teologia* 41 (2016), 249–273.

- Cattaneo, A., *La Chiesa locale. I fondamenti ecclesiologicali e la sua missione nella teologia postconciliare*, Città del Vaticano 2003.
- Coda, P., „Il cammino della Chiesa del Terzo Millennio”, w: P. Coda, R. Repole (red.), *La sinodalità nella vita e nella missione della Chiesa. Commento a più voci al Documento della Commissione teologica internazionale*, Bologna 2019, 9–18.
- Coda, P., „La sinodalità esercizio di Chiesa. A proposito del documento della CTI”, *Sophia* 11 (2019) nr 2, 171–185.
- Coda, P., „Scambio di doni: Chiesa cattolica e Chiese orientali. Il significato strategico del Documento di Ravenna”, w: A. Spadaro, C.M. Galli (red.), *La riforma e le riforme nella Chiesa*, Brescia 2016, 393–421.
- Commissione mista internazionale per il Dialogo teologico tra la Chiesa cattolica e la Chiesa ortodossa (nel suo insieme), *Sinodalità e Primato nel Primo Millennio: verso una comune comprensione nel servizio all'unità della Chiesa*, Chieti 21 settembre 2016, <http://www.christianunity.va/content/unittacristiani/it/dialoghi/sezione-orientale/chiese-ortodosse-di-tradizione-bizantina/commissione-mista-internazionale-per-il-dialogo-teologico-tra-la/documenti-di-dialogo/2016-sinodalita-e-primato-nel-primo-millennio-verso-una-comune-.html> (dostęp 17.12.2020).
- Commissione Teologica Internazionale, *La Sinodalità nella vita e nella missione della Chiesa*, Città del Vaticano 2018.
- Döring, H., „Die Wiederentdeckung der Ortskirche in der katholischen Ekklesiologie“, *Orthodoxes Forum* 2 (1988), 239–257.
- Famerée, J., „L'Église locale selon Lumen Gentium. Reactions orthodoxes à l'époque du concile”, *Irénikon* 2 (2015), 164–180.
- Famerée, J., „Scambio di doni: Chiesa cattolica e le Chiese orientali. Per un consenso differenziato”, w: A. Spadaro, C.M. Galli (red.), *La riforma e le riforme nella Chiesa*, Brescia 2016, 408–421.
- Forte, B., *La Chiesa nell'Eucaristia: per un'ecclesiologia eucaristica alla luce del Vaticano II*, Napoli 1988.
- Franciszek, Adhortacja apostolska *Evangelii gaudium*, Częstochowa 2013.
- Franciszek, Konstytucja apostolska *Episcopalis communio*, https://opoka.org.pl/biblioteka/W/WP/franciszek_i/konstytucje/episcopalis_communio_15092018.html (dostęp 21.12.2020).
- Franciszek, „Przemówienie do Kurii Rzymskiej. Rachunek sumienia”, 22 grudnia 2014 r., *L'Osservatore Romano* 1 (2015), 38–43.
- Franciszek, „«Synodalność» konstytutywnym wymiarem Kościoła. Przemówienie Papieża Franciszka podczas uroczystości upamiętniającej 50. Rocznicę ustanowienia Synodu Biskupów”, *L'Osservatore Romano* (wyd. pol.) 11 (2015), 4–8.
- Giovanni di Pergamo (John Zizioulas), „La Chiesa come comunione: presentazione del tema”, *Il Regno – documenti* 17 (1993), 531–535.

- Hardt, M., „Papsttum und Ökumene. Über die Möglichkeiten eines universalen Petrusdienst”, *Catholica* 4 (1988), 304–321.
- Hryniewicz, W., *Kościół siostrzane. Dialog katolicko-prawosławny (1980–1991)*, Warszawa 1993.
- Jan Paweł II, „List apostolski motu proprio o naturze teologicznej i prawnej konferencji episkopatów *Apostolos suos* (21.05.1998)”, w: W. Kacprzyk, M. Sitarz (red.), *Ustrój hierarchiczny Kościoła. Wybór źródeł*, Lublin 2006, 286–301.
- Jan Paweł II, „List apostolski *Ad tuendam fidem*”, *L'Osservatore Romano* (wyd. pol.) 10 (1998), 13–14.
- Jan Paweł II, „List apostolski *Novo millennio ineunte*”, *L'Osservatore Romano* (wyd. pol.) 2 (2001), 4–28.
- Kasper, W., „Kościół jako wspólnota. Refleksje nad eklezjologiczną ideą przewodnią Soboru Watykańskiego II”, *Communio* 6 (1986) nr 4, 22–42.
- Kodeks Prawa Kanonicznego*, Poznań 1984.
- Kongregacja ds. Biskupów, Kongregacja ds. Ewangelizacji Narodów, „Instrukcja o synodach diecezjalnych (19.03.1997)”, w: M. Sitarz, A. Romanko, U. Wasilewicz, P. Zajac (red.), *Ustrój hierarchiczny Kościoła. Wybór źródeł* 2, Lublin 2013, 517–557.
- Kongregacja Nauki Wiary, „List *Communione notio* (28.05.1992)”, w: Z. Zimowski, J. Królikowski (red.), *W trosce o pełnię wiary. Dokumenty Kongregacji Nauki Wiary 1966–1994*, Tarnów 2010, 390–401.
- „Konsekwencje eklezjologiczne i kanoniczne sakramentalnej natury Kościoła. Eklezjalna komunია, koncyliarność i autorytet. Wspólna Międzynarodowa Komisja dla Dialogu Teologicznego między Kościołem Rzymskokatolickim a Kościołem Prawosławnym, Rawenna, 13 października 2007”, K. Karski (tłum.), *Studia i Dokumenty Ekumeniczne* 1–2 (2013), 39–54.
- Kuźma, A., „Istota eklezjologii pierwszego tysiąclecia w ujęciu prawosławnym i rzymskokatolickim w świetle dokumentu: «Synodalność i prymat w pierwszym Tysiącleciu: Ku wspólnemu rozumieniu w służbie jedności Kościoła»”, *Elpis* 21 (2019), 109–120.
- Legrande, H., *Communio Ecclesiae, communio Ecclesiarum, collegium episcoporum*, w: A. Spadaro, C.M. Galli (red.), *La riforma e le riforme nella Chiesa*, Brescia 2016, 159–188.
- Masciarelli, M.G., *Le radici del Concilio. Per una teologia della sinodalità*, Bologna 2018.
- „Międzynarodowa Komisja Mieszana do Dialogu Teologicznego między Kościołem rzymskokatolickim a Kościołem prawosławnym. Eklezjologiczne i kanoniczne konsekwencje sakramentalnej natury Kościoła. Communio, soborowość i autorytet, Rawenna, 13 października 2007 roku”, R. Kupiszewski (tłum.), *Symposium* 1 (2012), 117–132.

- Międzynarodowa Komisja Teologiczna, *Sensus fidei w życiu Kościoła*, Kraków 2015.
- Morandini, S., „Un dinamismo ecumenico”, w: P. Coda, R. Repole (red.), *La sinodalità nella vita e nella missione della Chiesa. Commento a più voci al Documento della Commissione teologica internazionale*, Bologna 2019, 83–92.
- Nawracała, T., „Kościół powszechny i Kościoły lokalne w nauczaniu papieża Franciszka”, *Poznańskie Studia Teologiczne* 33 (2018), 23–39.
- Paweł VI, Adhortacja apostołska *Evangelii nuntiandii* (08.12.1975), Warszawa 1986.
- Petri, H., *Die römisch-katholische Kirche und Ökumene*, w: H.J. Urban, H. Wagner (red.), *Handbuch der Ökumenik*, t. 2, Paderborn 1986, 95–168.
- Philips, G., *La Chiesa e il suo mistero nel Concilio Vaticano II. Storia, testo e commento della Costituzione «Lumen gentium»*, Milano 1993.
- Polkowski, J., *Jan Paweł II w dialogu miłości z Kościołem wschodnim*, Warszawa 1984.
- Pottmeyer, H.J., „La Chiesa in cammino, per configurarsi come Popolo di Dio”, w: A. Spadaro, C.M. Galli (red.), *La riforma e le riforme nella Chiesa*, Brescia 2016, 66–81.
- Pottmeyer, H.J., „Die Bischofskonferenz in der Synodalen Kirche“, *Catholica* 72 (2018) nr 1/2, 35–42.
- Rabczyński, P., „Synodalność według papieża Franciszka”, w: P. Rabczyński (red.), *Synodalność. Perspektywa polskokatolicka i rzymskokatolicka*, Pelplin 2020, 115–125.
- Ratzinger, J., „Eklezjologia Soboru Watykańskiego II”, w: Ratzinger J., *Kościół – ekumenizm – polityka*, Warszawa 1990.
- Repole, R., *Il sogno di una Chiesa evangelica. L'ecclesiologia di papa Francesco*, Città del Vaticano 2017.
- Repole, R., „Per una Chiesa a misura di Vangelo. L'ecclesiologia nel magistero di papa Francesco”, w: *Papa Francesco. Quale teologia?* A. Cozzi, R. Repole, G. Piana (red.), Assisi 2016, 69–126.
- Rigal, J., *L'ecclesiologie de communion. Son évolution historique et ses fondements*, Paris 1997.
- Sobór Watykański II, Dekret o działalności misyjnej Kościoła *Ad gentes*.
- Sobór Watykański II, Dekret o pasterskich zadaniach biskupów w świecie *Christus Dominus*.
- Sobór Watykański II, Konstytucja dogmatyczna o Kościele *Lumen gentium*.
- Sobór Watykański II, Konstytucja o liturgii świętej *Sacrosanctum Concilium*.
- Söding, T., „Synodalität aus katholischer Sicht. Auf der Suche nach neuen Dynamiken”, *Catholica* 74 (2020) nr 2, 93–111.
- Spadaro, A., „Intervista a papa Francesco”, *La Civiltà Cattolica* 3918 (2013) nr 3, 449–477.

- Spadaro, A., Galli, C., „La sinodalità nella vita e nella missione della Chiesa”, *La Civiltà Cattolica* 4039 (2018) nr 4, 55–70.
- The North American Orthodox-Catholic Theological Consultation, Washington DC, *A Response to the Joint International Commission for Theological Dialogue between the Roman Catholic Church and the Orthodox Church Document „Synodality and Primacy during the First Millennium: Towards a Common Understanding in Service to the Unity of the Church”* (2016), October 28, 2017, <https://www.usccb.org/news/2017/response-chieti-document-another-step-forward-catholic-and-orthodox-churches-common> (dostęp 17.12.2020).
- Tillard, J.-M.-R., *Église d'Églises. L'écclésiologie de communion*, Paris 1987.
- Villar, J.R., „La sinodalidad en la reflexión teológica actual. Synodality in Current Theological Thought”, *Ius canonicum* 58 (2018), 69–82.
- Vitali, D., *«Un popolo in cammino verso Dio». La sinodalità in Evangelii gaudium*, Milano 2018.
- Weigel, G., *Następny papież. Urząd Piotra i misja Kościoła*, Poznań 2020.